

Ekonomski položaj žena na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu

Anita Silvana Ilak Peršurić

Institut za poljoprivredu i turizam, Poreč
anita@iptpo.hr

Đurđica Žutinić

Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
dzutinic@agr.hr

SAŽETAK U ovom radu nastojimo valorizirati ekonomski položaj žena na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (OPG). Ekonomski položaj žena vrlo rijetko se spominje u recentnoj hrvatskoj literaturi i stoga zaslužuje znanstvenu pozornost. Uobičajeno se istražuje unutar obiteljske radne skupine u sklopu ekonomskih odrednica gospodarstva o dohodovnosti, učinkovitosti, ekonomičnosti u radu.

U našem istraživanju ekonomskog položaja žena na OPG dajemo primjer jedne županije (Istarske). Naša hipoteza bila je da obitelj, profesionalni status žene i ekonomska obilježja OPG utječu na ekonomski položaj žene. Navedeni čimbenici utječu na participaciju žena u poljoprivrednim aktivnostima na OPG, na percepciju o radu na gospodarstvu, na stavove o položaju žene na selu, stavove o zapošljavanju žena izvan OPG-a te o obrazovanju za poljoprivredno zanimanje.

Ključne riječi: žene, ekonomski položaj, obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo, Istarska županija.

Uvod

Namjera ovog rada bila je objasniti ekonomski položaj žena na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu temeljem istraživanja na uzorku žena u Istarskoj županiji. U ekonomskom smislu ekonomski položaj uključuje formalni status zaposlenika; primanje dohotka, plaćene doprinose za mirovinsko i zdravstveno osiguranje, satnicu rada i dr.

Iz statističkih podataka Popisa poljoprivrede 2003. ne postoje jasne i jednoznačne brojke koje bi ukazale na to koliko žene doprinose radom u poljoprivrednim kućanstvima (dnevno, mjesečno, godišnje) i koliko vrijedi taj rad (po satu, danu, u novčanoj vrijednosti – ekonomski vrednovano). Stoga samo iz pojedinih podataka toga popisa možemo okvirno iščitati podatke o utrošenom radnom vremenu na poljoprivredne aktivnosti u poljoprivrednim kućanstvima kako slijedi: u Hrvatskoj najviše članova poljoprivrednih kućanstava radi do 2 sata dnevno na gospodarstvu (39.1%) i 22.8% ih uopće ne radi, a u kategoriji više od 6 sati rada radi 12% članova. Za Istarsku županiju pokazatelji su slični: 40.7% radi do 2 sata dnevno, 28.7% ih ne radi na posjedu, a 7.3% rade više od 6 sati dnevno (obrada Popisa poljoprivrede 2003.; Ilak Peršurić, 2005.:60).

U literaturi inozemnih i domaćih autora rad žena na OPG-u spominje se kao dio “ugovora” o udaji, pod utjecajem patrijarhalne organizacije i socijalnih običaja ruralne sredine (Pateman, 2000.). Žene koje žive i rade na gospodarstvu imaju važnu ulogu, tako Dilić (1989.) obiteljsku poljoprivredu poima s tipično muškim predznakom, a radni doprinos žena smatra teško mjerljivim elementom. Istraživanja Whatmore (1991.) te Rosenfield i Lennon (1994.) ilustriraju da žene rade osim poljoprivrednih i nepoljoprivredne poslove koji su neophodni za funkcioniranje gospodarstva. Visok radni doprinos žena na OPG-u u Engleskoj su potvrdili Arkleton trust (1992.) i CEC (1991.). Visok utrošak radnih sati Antoniadis i Papayanis (2001.) nalaze u lošoj organiziranosti rada i u mješovitoj poljoprivrednoj proizvodnji. Autori navode da dvije trećine žena obavlja fizičke poslove u poljoprivredi, a na gospodarstvima s dodatnom (nepoljoprivrednom) djelatnosti sudjeluju većinom žene. Ekonomski gledano taj rad na gospodarstvu ima svoju cijenu i zamjenjuje rad najamnih radnika i stoga rad žena ekonomski jača gospodarstvo i njegovu dohodovnost. Ekonomska zavisnost žena od dohotka OPG-a utječe na to da žene češće biraju dodatnu aktivnost na gospodarstvu kao svoj doprinos dohotku, u odnosu na stalno uposlenje izvan gospodarstva jer dodatna dohodovna aktivnost na OPG-u štedi vrijeme i omogućava “dostupnost” djeci i obitelji, a biti dostupan za ženu je od presudne važnosti jer održava imidž dobre žene i kućanice (Little i Halliday, 2001.). Prema Barbić (1991.) zapošljavanje žena izvan gospodarstva često je onemogućeno zbog velikog utroška radnog vremena kojeg konzumira poljoprivredna djelatnost na gospodarstvu. To potvrđuju istraživanja u Nizozemskoj (Bock, 1997.) time da su žene zadužene za rad na gospodarstvu i za rad u domaćinstvu. Time im ostaje malo vremena za opcije zapošljavanja izvan gospodarstva ili za nove dohodovne aktivnosti na gospodarstvu, te se “karijera” na gospodarstvu smatra kompromisom između tradicionalnog ideala žene-domaćice te modernih ambicija i ekonomskih zahtjeva. Kako novija empirijska istraživanja navode “potrebu aktualiziranja potrebe za znanstvenim istraživanjima o društvenom statusu seoske žene i njenoj ulozi u razvojnim programima sela” (Žutinić, 2003.) provedeno istraživanje na uzorku žena u Istarskoj županiji obrazlaže ekonomski položaj žena na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima na primjeru jedne županije. U nedostatku recentnih istraživanja o toj temi nastojali smo prikazati kako odrednice sociodemografskih i socioekonomskih obilježja žena utječu na ženin aktualni ekonomski položaj.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je bio sastavnice sociodemografskih i socioekonomskih obilježja žena na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i ukazati na njihovu povezanost sa odrednicama ekonomskog položaja.

Uzorak, postupak i metodologija istraživanja

Naš osnovni skup sadržavao je poljoprivredna kućanstva u Istarskoj Županiji. Prema podacima Popisa stanovništva iz 2001. u Istarskoj županiji bilo je 13.534 poljoprivrednih kućanstava. Iz osnovnog skupa odabran je uzorak istraživanja. Kriteriji za odabir pojedinih poljoprivrednih kućanstava bili su: a) veličina zemljišnog posjeda gospodarstva iznad 3 hektara; b) isključiva zaposlenost barem jednog člana na obiteljskom gospodarstvu; c) učešće žene u radu na gospodarstvu 2 i više sata dnevno. Broj potrebnih jedinica za uzorak izračunat je standardnim statističkim postupkom (prema pravilu normalne distribucije gospodarstva s obzirom na veličinu zemljišta, na razini 95-postotne pouzdanosti ($z=1.96$), uz izračun standardne devijacije distribucije frekvencija ($\sigma=3.9$) i razmak ocjene $G=39.39\%$). Na osnovi tih parametara dobiven je reprezentativni uzorak od 350 gospodarstava (6.7% osnovnog skupa). Kako bi se postigla ravnomjernost u pokrivenosti cjelokupnog područja Istarske županije, vodilo se računa o teritorijalnoj distribuciji gospodarstava (po područjima općina i gradova).

Temeljna metoda koja se koristila za prikupljanje podataka u ovom radu je anketa. Anketa je sadržavala pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, grupirana u nekoliko baterija pitanja: socio-demografska i profesionalna obilježja žena, ocjena položaja žene na OPG-u, participacija u radu na obiteljskom gospodarstvu, čimbenici za razvoj, stavovi i motivacija žena prema radu na OPG-u te ekonomske pretpostavke za rad na OPG-u.

Istraživanja žena sa obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava provedeno je tijekom 2004. i 2005. godine u Istarskoj županiji.

Podaci su bili podvrgnuti standardnoj statističkoj obradi; univarijatnoj analizi (određivanje frekvencija, postotaka i aritmetičke sredine), bivarijatnoj analizi (hi-kvadrat test, koeficijenti korelacije te iz njih izračunati koeficijent kontingencije) i multivarijatnoj analizi (faktorska i regresijska analiza na razini $P\leq 0,05$).

Kroz multiplu regresijsku analizu i korelacijsku analizu simultano su obrađene latentne strukture nezavisnih varijabli sociodemografskih i socioekonomskih obilježja žena (dob, obrazovanje, struktura roditeljske i sadašnje obitelji, veličina zemljišnog posjeda, izvori dohotka) te zavisne varijable ekonomskog položaja (rad na OPG-u, mogućnosti zapošljavanja izvan OPG-a, organizacija rada, obrazovanje). Određene su razine statistički signifikantne povezanosti latentnih struktura varijabli.

Osnovna hipoteza bila je da postoji statistički signifikantna povezanost između socio-ekonomskih odrednica i ekonomskog položaja žena na OPG-u.

Ostale hipoteze bile su: žene značajno doprinose radom u poljoprivrednim aktivnostima na OPG-u; radni angažman na OPG-u uzima većinu radnog dana i stoga ostaje malo mogućnosti za zapošljavanje izvan OPG-a; žena na OPG jest neplaćena radna snaga koja ne ostvaruje samostalni dohodak i stoga ekonomski položaj ovisi o prihodima obitelji i OPG-a; od žene zaposlene izvan OPG-a se očekuje da napusti radno mjesto i zamjeni ga radom u poljoprivrednim aktivnostima na OPG.

Pretpostavili smo da u obiteljskoj radnoj skupini žene doprinose radom i stvaraju dohodak, no ne postoji jasna granica odjeljivanja proizvodnog od pomažućeg rada koji u manjoj mjeri pridonosi stvaranju dohotka. Stoga smo se za potrebe ovog rada oslonili na metodologiju FAO-a (1999.) koja razmatra ekonomska obilježja žena uzimajući u obzir učešće u radu na obiteljskom gospodarstvu, rad na tuđem gospodarstvu kao stalna ili sezonska radna snaga ili obiteljska pripomoć i učešće u radu na gospodarstvu (vlastitom ili tuđem) ili povremena (sezonska) uključenost. U rad se uključuje: proizvodnja i pohrana poljoprivrednih i prirodnih proizvoda, nastalih iz proizvodnje ili prikupljanjem iz prirode, prerada sirovih materija za kućnu uporabu, ostala proizvodnja npr. izrada namještaja, posuđa, odjeća i sl. bez obzira da li se koristi za obitelj ili prodaju, dok prema statusu zaposlenja osoba može biti zaposlenik, poslodavac, samozaposlen, neplaćeni radnik ili radnik plaćen u naturi na gospodarstvu.

Rezultati istraživanja

Da bismo opisali sociodemografska i socioekonomska obilježja ispitanica koristili smo odgovore o dobi, razini obrazovanja, trenutnoj zaposlenosti, bračnom statusu i radnom doprinosu na OPG. Podaci pokazuju da je 91.4% žena bilo udata, 5.4% udovica i 3.1% neudatih. Prema dobi 3.4% je imalo manje od dvadeset godina, 22% od 21 do 30 godina, 20.9% od 31 do 40 godina, 21.4% od 41 do 50 godina, 22.3% od 51 do 60 godina te 10% ispitanica je bilo starije od 61 godine. Prema obrazovanju dvije trećine je završilo osnovnu školu, a jedna trećina srednju, više ili visoke škole. Prema zanimanju 90% žena je izjavilo da su poljoprivrednice, 2% da su radnice, 6.6% da su službenice i 1.4% upraviteljice na OPG. Na pitanje o vlastitoj ulozi u odnosu na poljoprivredne aktivnosti na OPG 57.2% je odgovorilo da su zaposlene bez plaće (i bez vlastitog zdravstvenog i mirovinskog osiguranja), 27.7% da su članice obiteljske radne skupine, 5.1% da su domaćice, 5.4% da su zaposlene s plaćom, 4.3% da ne radi na OPG-u, a 0.3% (jedna žena) da je upraviteljica. Motivi za obavljanje poljoprivredne aktivnosti bili su većinom intrinzični (rad je podrška mužu/obitelji 42.9%, doprinos dohotku obitelji 36.6%), a manjinom ekstrinzično (primjenjujem svoja znanja i umijeća 14.2%), dok preostali dio žena ne navodi specifičan razlog. Žene su u 90% slučajeva radile "tradicionalno" ženske poslove na gospodarstvu: (rad u vrtu, na okućnici i oko životinja), bez obzira na dob,

obrazovanje i zaposlenički status. Ovi poslovi se odrađuju u okviru proizvodnje za kućanstvo tj. u samoopskrbnoj proizvodnji koja nema prepoznatljiv dohodovni učinak.

Većina žena izrazila je stav da je rad na gospodarstvu preopterećujući, težak, ponavljajući, bez mogućnosti drukčijeg organiziranja posla. One se slažu da rad i treba biti središte života na OPG-u, međutim radne obveze u poljoprivrednim aktivnostima na gospodarstvu posredno utječu na obitelj kroz porast napetosti i nesuglasica i zanemarivanje kućanskih obaveza. Nekolicina žena koje su bile zaposlene izvan OPG-a prije udaje napustile su radno mjesto izvan gospodarstva (17.3 posto radi djece jer nisu imale organiziranu skrb za njih i 27.7 posto radi troškova skrbi o djeci te troškova prijevoza koje su nadvisile zaradu od zaposlenja). Ekonomski položaj žene tako određuje radni doprinos na gospodarstvu, a taj rad se često prelijeva i na slobodno vrijeme i vrijeme za kućanske obveze. Obrazovna struktura istraživanih žena je bila niska i značajno ograničavala profesionalni odabir i mjesto zaposlenja prije udaje. Dio starijih žena (iznad 55-te) bila je zaposlena u prehrambenoj i tekstilnoj industriji u blizini mjesta stanovanja koje su do kraja 80-ih godina 20 stoljeća upošljavale mnogo ženske niskokvalificirane radne snage. Od njih se očekivalo i da radom doprinose na OPG-u. Krajem 90-ih zbog pretvorbe, privatizacije tvrtki i rata velik dio tih žena je ostao bez posla ili je otišlo u prijevremenu mirovinu/same napustile posao uz otpremninu.

Radi objašnjenja povezanosti pojedinih sociodemografskih i socioekonmskih obilježja žena (nezavisne varijable) sa ekonomskim položajem (zavisne varijable) izvršili smo bivarijantnu analizu. U tablici 1. prikazani su koeficijenti korelacije tj. povezanosti zavisnih i nezavisnih varijabli na razini pouzdanosti p manji ili jednak 0.05. Koeficijenti korigirane korelacije C_k pokazali su statistički signifikantne veze između grupe varijabli nazvanih "struktura obitelji" na većinu zavisnih varijabli participacije žena u poljoprivrednim radovima, važnosti radnog doprinosa žena, stavovima o njenom položaju, o zapošljavanju izvan OPG-a i obrazovanju za poljoprivredno zanimanje što vrijedi za sve nezavisne varijable. Slijede po visini koeficijenata korelacije skupina nezavisnih varijabli nazvanih "ekonomske pretpostavke za rad na OPG", koje su također statistički signifikantno povezane s gore navedenim zavisnim varijablama. Najslabije su bile povezane nezavisne varijable skupine sa pitanjima 12, 13 i 14. koja su se odnosila na stavove o današnjem položaju žene. Pokazalo se da važnost pomoći obitelji u radu pada tj. sve manje žena se može osloniti na pomoć šire obitelji u radu (podrška šire obitelji u životu žene na selu se pokazala potrebitom, ali nedovoljnom). Unatoč velikim obavezama u poljoprivrednim aktivnostima žene nalaze da je lakši život na selu danas u usporedbi s generacijom njihovih majki/svekrva.

Tablica 1.
Koefficienti korelacije nezavisnih i zavisnih varijabli ekonomskog položaja žena

Nezavisne varijable	Zavisne varijable																				
	P 1	P 2	P 3	P 4	P 5	P 6	P 7	P 8	P 9	P 10	P 11	P 12	P 13	P 14	P 15	P 16	P 17	P 18	P 19	P 20	P 21
Struktura obitelji																					
Rezidencijalni status roditeljske obitelji	0.531	0.431	0.446	0.498	0.602	0.972	0.390	0.587	0.492	0.496	0.440	0.163	0.194	0.105	0.416	0.420	0.178	0.252	0.465	0.425	0.443
Aktualni rezidencij. status žene	0.465	0.397	0.382	0.469	0.497	0.189	0.458	0.509	0.382	0.278	0.534	0.168	0.574	0.178	0.339	0.368	0.230	0.225	0.421	0.390	0.321
Roditelji se pretežito bavili poljoprivredom	0.478	0.417	0.360	0.460	0.529	0.358	0.424	0.463	0.425	0.418	0.725	0.256	0.279	0.280	0.375	0.432	0.320	0.237	0.461	0.425	0.417
Veličina roditeljske obitelji	0.472	0.531	0.470	0.431	0.390	0.587	0.347	0.361	0.303	0.393	0.543	0.162	0.297	0.178	0.537	0.536	0.328	0.285	0.384	0.390	0.382
Aktualni profesionalni položaj žene																					
Zanimanje	0.236	0.234	0.232	0.272	0.244	0.269	0.272	0.214	0.360	0.321	0.291	0.232	0.267	0.250	0.442	0.320	0.245	0.211	0.238	0.210	0.140
Zaposlenost	0.270	0.206	0.334	0.329	0.229	0.339	0.237	0.238	0.222	0.243	0.260	0.234	0.238	0.247	0.347	0.347	0.241	0.350	0.272	0.259	0.300
Stupanj obrazovanja	0.456	0.534	0.438	0.560	0.396	0.278	0.451	0.362	0.326	0.218	0.379	0.369	0.094	0.178	0.527	0.560	0.298	0.187	0.295	0.347	0.453
Ekonomske pretpostav. za rad na OPG																					
Veličina obitelji žene	0.401	0.457	0.429	0.442	0.250	0.292	0.490	0.391	0.421	0.421	0.367	0.382	0.271	0.482	0.503	0.498	0.360	0.422	0.439	0.395	0.440
Dob žene	0.530	0.478	0.440	0.501	0.429	0.315	0.478	0.494	0.392	0.407	0.478	0.425	0.328	0.452	0.611	0.528	0.521	0.524	0.421	0.390	0.321

Izvor: autorsko istraživanje; P – broj pitanja ; razina signifikantnosti $p \leq 0.05$; Ck – korigirani koefficienti korelacije-brojčane vrijednosti

Faktorska analiza: sadržaj latentne strukture nezavisnih varijabli

Multivarijantna analiza (faktorska) korištena je radi kondenzacije varijabli kroz korelacijsku matricu. Izvučene su latentne strukture nezavisnih i zavisnih varijabli radi utvrđivanja značajnosti utjecaja radi potvrde pretpostavki hipoteze. Nezavisne varijable izvučene su u tri latentne dimenzije.

Tablica 2.

Temeljne odrednice sociodemografskog i socioekonomskog položaja žena na OPG – latentna struktura nezavisnih varijabli

Koeficijent korelacije	Sadržaj opažene varijable (objašnjeno 62.7 posto ukupne varijance)	Ukupna varijanca	Faktorska varijanca
Faktor 1	Struktura obitelji	30.7	26.5
0.954	<i>Rezidencijalni status roditeljske obitelji</i>		
0.730	<i>Aktualni rezidencijalni status obitelji</i>		
0.594	<i>Roditelji se pretežito bavili poljoprivredom</i>		
0.441	<i>Veličina roditeljske obitelji</i>		
Faktor 2	Aktualni profesionalni položaj žene	17.3	14.4
0.910	<i>Zanimanje</i>		
0.811	<i>Zaposlenost</i>		
0.533	<i>Stupanj obrazovanja žene</i>		
Faktor 3	Ekonomske pretpostavke za rad na OPG	14.7	10.8
0.523	<i>Veličina ženine obitelji</i>		
0.508	<i>Veličina zemljišnog posjeda</i>		
0.392	<i>Dob žene</i>		

Izvor: autorsko istraživanje, Eigenvalue (svojsvene vrijednosti) za F1=3.1; F2=1.7; F3=1.5

Prvom latentnom dimenzijom objašnjeno je 30.7 posto ukupne varijance, a prema sadržaju je nazvana *Struktura obitelji*. Ovaj prediktorski faktor (PF 1.) tumači pet varijabli, a najviši stupanj zasićenja daju varijable koje opisuju rezidencijalni položaj roditeljske obitelji (0.954) odnosno aktualne obitelji (0.730) u kojoj žena živi (većina anketiranih žena koje su živjele na selu i porijeklom su iz obitelji sa sela). PF 1. jako zasićuju i varijable roditelja koji su se pretežito bavili poljoprivredom kao izvorom prihoda (većina njihovih roditelja ostvarivalo je egzistenciju kao poljoprivrednici, tj. poljoprivreda je bila glavna dohodovna djelatnost 0.594) i varijabla veličine roditeljske obitelji (broj članova 0.441).

Druga latentna dimenzija, odnosno PF 2, nazvan *Aktualni profesionalni položaj žene* objašnjava 17.3 posto ukupne varijance, a uključuje tri varijable. Zanimanje

žene na obiteljskom gospodarstvu najviše zasićuje PF 2 (0.910), slijedi zaposlenost na gospodarstvu (puno, pola radnog vremena ili povremeni rad) sa visokih 0.811 i stupanj obrazovanja (0.533).

Treći faktor, PF 3. *Ekonomске pretpostavke za rad na OPG* nosi 14.7 posto ukupne varijance, a tumače ga tri varijable. Najjači utjecaj ima veličina obitelji u kojoj žena trenutno živi (0.523), slijedi veličina zemljišnog posjeda (0.508). Kako je zemlja jedan od nezaobilaznih resursa za dohodovne djelatnosti na obiteljskom gospodarstvu, količina i kvaliteta zemljišta znatno može doprinijeti povećanju razine dohotka. Dobna struktura ima najslabiji utjecaj (0.392) tj. neovisno o dobi žene može se ostvariti bolji ili lošiji ekonomski položaj na gospodarstvu.

Sadržaj latentne strukture zavisnih varijabli ekonomskog položaja žena

Latentnu strukturu ekonomskog položaja žene na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu tvori šest latentnih dimenzija. Prema sadržaju smo ih nazvali: participacija žena u radu na OPG; važnost dobrog gospodarenja; percepcija žena o radu na OPG; stavovi o položaju žene na OPG; stavovi o važnosti obrazovanja i stavovi o zaposlenju izvan gospodarstva. Ovih šest dimenzija čini 60 posto ukupne varijance.

Latentnu strukturu najviše zasićuje KF1 – *Participacija žena u poljoprivrednom radu* – čine je četiri varijable s visokom korelacijom. Prvi faktor čini 18.1 posto ukupne varijance. Kako je pokazala faktorska analiza žene se radno najviše angažiraju u vinogradu (0.568), pomoćnom radu na gospodarstvu (0.689), radu u vrtu (0.783), hranjenju stoke (0.807). Ovi poslovi su osim vinogradarske proizvodnje, poslovi u samo-opskrbenj poljoprivrednoj proizvodnji za koje nemamo egzaktnu ekonomsku valorizaciju, stoga se temeljem ovih varijabli u faktoru 1. ne može financijski utvrditi koliko je žena “zaradila” tj. ostvarila dohotka. Istovremeno samo opskrbenja proizvodnja umanjuje izdatke domaćinstva za prehranu, što pak ekonomski poboljšava položaj gospodarstva, a rad u vinogradarstvu i trženje vina stvara dohodak.

Faktor KF 2 – *Percepcija žena o radu na OPG* – tumači visoka korelacija triju varijabli. Ovaj faktor čini 10.9 posto ukupne varijance, a opisuje kako žene percipiraju rad na gospodarstvu; kao teško, da opterećuje ženu, i preuzima slobodno vrijeme. Žene nalaze da najveći dio dana provode u radu (0.795), da rad treba biti središte života (0.758) te da su troškovi života na selu visoki i stoga treba puno raditi (0.424).

Tablica 3.

Latentna struktura zavisnih varijabli ekonomskog položaja žena na OPG

Koeficijent korelacije	Sadržaj opažene varijable (objašnjeno 60.0 posto ukupne varijance)	Ukupna varijanca	Faktorska varijanca
Faktor 1	Participacija žene u poljoprivrednom radu	18.1	16.2
0.807	<i>Hranjenje stoke</i>		
0.783	<i>Rad u vrtu</i>		
0.689	<i>Pomoćni rad</i>		
0.568	<i>Rad u vinogradu</i>		
Faktor 2	Percepcija žena o radu na OPG	10.9	9.5
0.946	<i>Rad se prelijeva na slobodno vrijeme</i>		
0.795	<i>Najveći dio dana provedem u radu</i>		
0.758	<i>Rad bi trebao biti središte života</i>		
0.424	<i>Troškovi života na selu su visoki stoga treba puno raditi</i>		
Faktor 3	Stavovi o položaju žene	8.7	7.0
0.837	<i>Žena danas ima više obaveza</i>		
0.868	<i>Ženi nedostaje podrška šire obitelji</i>		
0.607	<i>Danas je lakši život na selu</i>		
Faktor 4	Važnost radnog doprinosa i dobrog gospodarenja	14.3	12.8
-0.848	<i>Važnost pomoći članova obitelji u radu</i>		
-0.812	<i>Važnost rada žena</i>		
-0.586	<i>Važnost racionalnog gospodarenja dobitkom</i>		
Faktor 5	Stavovi o zapošljavanju izvan OPG	5.5	4.0
0.937	<i>Pribvatila bih prekalifikaciju</i>		
0.891	<i>Pribvatila bih veću odgovornost</i>		
-0.450	<i>Opterećenje radom na gospodarstvu u zadnjih 10 godina</i>		
-0.876	<i>Mirovinski sam osigurana ...</i>		
Faktor 6	Stavovi o obrazovanju za poljoprivredno zanimanje	5.5	4.0
0.756	<i>Gdje ste stekli znanje o poljoprivredi</i>		
0.634	<i>Praktična znanja o poljoprivredi važnija su od školskih</i>		
0.607	<i>Za rad na OPG je bitan prijenos znanja u obitelji</i>		

Izvor: autorsko istraživanje, Eigenvalue (svojevrsne vrijednosti) za F1=4.7; F2=3.6; F3=2.7; F4=2.3; F5=1.9; F6=1.7

Treći faktor, KF3 – *Stavovi o položaju žene na OPG* – tumači 8.7 posto ukupne varijance. Čine ga varijable koje visoko koreliraju: žene danas imaju više obaveza nego što su ih imale njihove majke (prethodna generacija), 0.837; a u tome im ne-

dostaje podrška obitelji (0.868). Uopćeno ženi je danas lakši život na selu (0.607) jer je ženi na pomoći umjesto šire obitelji (koje je fizički udaljena, zaposlena, pa nema vremena za radni doprinos) danas pristupačna mehanizacija na gospodarstvu čime je jedan dio fizičkih poslova danas lakše obaviti.

Četvrti faktor, KF 4 – *Važnost radnog doprinosa i racionalnog gospodarenja* – visoko saturiraju tri varijable: koliko je važno da članovi obitelji pomažu u radu (-0.848), važno je dobro upravljati novcem (-0.812) i pomoć žene u radu je bitna (-0.586). Ovaj faktor čini 14.3 posto ukupne varijance, a varijable negativno utječu na ekonomski položaj žene na OPG ističući neprisustvo pomoći šire obitelji i nužnosti da štedljivo raspolažu dohotkom.

Za ekonomski položaj žene faktor pet, KF 5 – *Stavovi o zapošljavanju izvan OPG-a* – pokazuje da bi žene kao uvjet zaposlenju prihvatile prekvalifikaciju (0.973) i povećanu odgovornost (0.891). Na zapošljavanje žena izvan OPG utječe i njihovo radno opterećenje na gospodarstvu (-0.450), tj. preveliko radno opterećenje na gospodarstvu umanjuje mogućnost zapošljavanja izvan gospodarstva.

Šesti faktor, KF 6 – *Stavovi o obrazovanju za poljoprivredno zanimanje* – prikazuje važnost praktičnih znanja (0.634), važnost prijenosa praktičnih znanja unutar obitelji (0.756), a i potvrđuje da su žene svoja znanja o poljoprivredi stekle unutar obitelji, a ne kroz obrazovni sustav (0.607).

Povezanost latentnih struktura nezavisnih varijabli sa latentnom strukturom zavisnih varijabli ekonomskog položaja žena na OPG-u

Faktorskom analizom iz skupa nezavisnih varijabli izlučene su tri latentne dimenzije opisane kroz sklopove varijabli: *struktura obitelji, aktualni profesionalni položaj i ekonomske pretpostavke za rad na gospodarstvu*. Da bismo dokazali hipotezu postavljenu u radu koristili smo se multiplom regresijskom analizom. Njome smo utvrdili razine statistički signifikantne povezanosti triju latentnih dimenzija nezavisnih varijabli (prediktorski faktori) sa sklopovima šest latentnih dimenzija zavisnih varijabli.

Nalazi regresijske analize pokazuju da je prvi prediktorski faktor – *Struktura obitelji* – povezan sa kriterijskim faktorima *ekonomskim položajem žena* na statistički signifikantnoj razini kako slijedi:

- *participacijom žene u poljoprivrednom radu* ($R=0.432$, $S=0.000$) pokazuje da žene koje su odrasle u selu češće pomažu u poljoprivrednim radovima na gospodarstvu, u vinogradu, u uzgoju stoke te u pomoćnim radovima. Žene odrasle u mnogobrojnijim obiteljima (više od četiri člana) se također češće uključuju u radove na gospodarstvu. Isto tako žene koje trenutno žive na selu više doprinose radom od žena koje rade na gospodarstvu, ali žive u prigradskim ili gradskim naseljima.

- *stavovima o položaju žene na gospodarstvu* ($R=0.343$, $S=0.000$) pokazuje da žene koje su porijeklom iz višečlanih obitelji procjenjuju da je danas ženama lakši život nego onima unazad trideset godina, ali s napomenom da danas žena ima i više obveza koje mora usklađivati s raspoloživim vremenom. U sve-mu tome joj nedostaje podrška u obitelji koja bi trebala preuzeti dio njezinih obaveza. Žene čiji se roditelji nisu bavili poljoprivredom ocjenjuju lošije život žene na OPG-u u odnosu na žene iz obitelji poljoprivrednika.
- *stavovima o zapošljavanju žene izvan gospodarstva* ($R=0.222$, $S=0.001$) koji upućuje da žene ne vezuju svoj ekonomski položaj samo uz gospodarstvo nego razmatraju i druge opcije zapošljavanja. Pritom žene koje rade puno radno vrijeme na gospodarstvu prednjače u razmatranju zaposlenja izvan gospodarstva, jer su najnezadovoljnije svojim sadašnjim ekonomskim položajem. Ujedno one bi na gospodarstvu najbrže od svih žena prihvatile prekvalifikaciju. Žene porijeklom iz gradskih sredina i žene podrijetlom iz obitelji nepoljoprivrednika također bi prihvatile uvjete prekvalifikacije u da bi došle do radnog mjesta izvan gospodarstva.

Nalazi regresijske analize pokazuju da je drugi prediktorski faktor – *Aktualni profesionalni status* – povezan sa kriterijskim faktorom *ekonomski položaj*

- *stavovi o zapošljavanju žena izvan gospodarstva* ($R=0.266$, $S=0.000$): pokazalo se da žene s punim radnim vremenom na gospodarstvu razmatraju mogućnost zapošljavanja izvan gospodarstva. Pri tome bi prihvatile prekvalifikaciju u drugo zanimanje. Žene koje su po svom aktualnom statusu poljoprivrednice smatraju radno mjesto izvan gospodarstva poželjnim mjestom za rad. međutim u ostvarenju svoje zamisli nailaze na prepreku opterećenja radom na gospodarstvu.

Nadalje analiza pokazuje da je treći prediktorski faktor – *Ekonomske pretpostavke za rad na gospodarstvu* – statistički signifikantno povezan sa kriterijskim faktorom *ekonomski položaj žena* kako slijedi:

- *participacija žene u poljoprivrednom radu* ($R=0.432$, $S=0.000$): radno opterećenje značajno se povećalo za žene iznad dvadeset godina. Žene su najviše angažirane u poslovima koji su tradicionalno žensko polje rada, kao primjerice rad u vrtu (tu ne mogu očekivati pomoć muškaraca). Bez obzir na dob, žene rade razne pomoćne poslove i poslove oko stoke i u vinogradu. Žene iz obitelji s tri do pet članova najčešće obavljaju ove poslove.
- *stavovi o zapošljavanju žena izvan gospodarstva* ($R=0.421$, $S=0.000$): žene iz obitelji sa dva i tri člana najčešće su napuštale svoje radno mjesto izvan gospodarstva. Žene koje su prihvatile zaposliti se izvan gospodarstva u pravilu bi rado prihvatile povećanu odgovornost i to žene iz obitelji sa četiri i pet članova. Žene svih dobnih skupina bi prihvatile prekvalifikaciju radi zapošljavanja izvan gospodarstva.
- *stavovi o obrazovanju za poljoprivredno zanimanje* ($R=0.217$, $S=0.001$): žene s osnovnom školom (nezavršenom ili završenom) smatraju da su praktična zna-

nja o poljoprivredi važnija od onih stečenih u školi te da je prijenos znanja u krugu obitelji za njih bio od većeg značaja. Žene s višim stupnjem obrazovanja stjecale su svoja znanja u širem krugu rodbine, te u školi. tečajevima i sl. te su stoga procijenile prijenos znanja o poljoprivredi u obitelji manje značajnim.

Zaključno

Identifikacija ženskog rada na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu “dogodila” se relativno kasno, u zadnjim desetljećima prošlog stoljeća. Primjerice u Velikoj Britaniji rad žena je identificiran krajem 70-ih godina (Whatmore, 1991., str 5. prema Errigton 1983.). Autorica navodi da rad žena ne možemo kategorizirati niti kao rad kućanice niti kao rad plaćenih radnika jer se rad i obitavanje odvijaju na istom mjestu – obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. Whatmore (1991. prema Reimer-u 1986.) navodi da koncept sudjelovanja žene u radu jest preuzak jer u analizama se uzima u obzir samo sudjelovanje u poljoprivrednim aktivnostima, a ne i rad u samo-opskrbenj proizvodnji. U našem istraživanju stoga smo uključili obje kategorije rada i obje su se pokazale značajnim za ekonomski položaj žene. Dapače faktorska analiza izlučila je visoku saturaciju faktora rada na OPG-u tj. žene dnevno provode u radu na gospodarstvu više sati od rada izvan gospodarstva i rada u kućanstvu. S time da je taj rad dominantan samoopskrbenj proizvodnji (rad u vrtu, na okućnici, hranjenje stoke) i stoga statistički jače povezan, nego li rad u “dohodovnijim” aktivnostima (primjerice rad u vinogradu). Samoopskrbenja proizvodnja koja ne ostvaruje direktni novčani prihod važna je za gospodarstvo u mjeri da indirektno doprinosi dohotku (prehrambene namirnice korištene u kućanstvu umanjuju potrebu trošenja dohotka nabavkom u trgovini ili drugdje izvan gospodarstva). Nadalje rad žena je na niskom stupnju specijalizacije – može ga obavljati bilo koji član obitelji, dok aktivnost muških članova jest usko specijalizirana (korištenje mehanizacije, obrada tla i usjeva, gnojidba i zaštita usjeva i dugotrajnih nasada).

Kroz regresijsku analizu pokazalo se da sociodemografske i socioekonomske odrednice žena značajno utječu na njezin trenutni ekonomski položaj. Struktura obitelji tj. odrednice obitelji u kojoj je žena rođena i u kojoj obitava te njihova glavna dohodovna aktivnost statistički signifikantno utječe na ženinu participaciju u poljoprivrednim aktivnostima na gospodarstvu. ($R=0.432$, $S=0.000$). Socijalizacija unutar poljoprivredne obitelji ogleda se kroz motivaciju žena da rade na OPG-ima muža vođene mislju da je njihov rad podrška suprugu, doprinos dohotku odnosno zamjena za plaćenu radnu snagu. Statistički je signifikatna povezanost ($R=0.343$, $S=0.000$) strukture obitelji sa stavovima o položaju žene na OPG koja se ogleda u činjenici da im nedostaje podrška vlastite i šire obitelji u radu na OPG. Odrastajući u relativno većoj poljoprivrednoj obitelji, generacije njihovih roditelja imale su podršku članova uže i šire obitelji u obavljanju poljoprivrednih radnih aktivnosti i stjecanju dohotka za gospodarstvo. U našem istraživanju obitelj je prosječno imala tri člana, a pomoć ostale rodbine ovisi o njihovoj slobodnoj volji, na čemu je danas gotovo nemoguće bazirati poljoprivrednu proizvodnju koja ima prirodno određene vremenske rokove i određena razdoblja velike angažiranosti.

Iz istraživanja proizlazi da žena koja je odrasla na selu u obitelji poljoprivrednika ima značajnu predispoziciju da udajom za poljoprivrednika reproducira rad na gospodarstvu. Potvrdu naših nalaza daje Gasson (1987.) koja smatra da brak s poljoprivrednikom najčešće uvodi žene u svijet rada na gospodarstvu. Brak osim navedenog kao institucija reproducira tradicionalne obrasce ponašanja u transferu vlasništva. Povezanost latentne strukture nezavisnih varijabli na stavove o zapošljavanju izvan OPG-a su signifikantne ($R=0.421$, $S=0.000$) i tumači da zbog dnevnog utroška radnih sati za rad na OPG-u nema opcije za zapošljavanje izvan njega (premda većina žena smatra poželjnim ideju o zapošljavanju izvan gospodarstva, no preveliko radno opterećenje na gospodarstvu negativno utječe na tu opciju). Odrastanje i sadašnji život u poljoprivrednoj obitelji stvara splet očekivanja koji utječe na žene da prihvate svoj angažman na gospodarstvu i napuste svoje zaposlenje izvan gospodarstva nakon udaje, a ponovno zapošljavanje izvan OPG je onemogućeno zbog neadekvatnog obrazovanja ($R=0.217$, $S=0.001$). Iz našeg istraživanja žene kao mogućnost navode zapošljavanje na skraćeno radno vrijeme (4 sata ili manje), a slične nalaze u Nizozemskoj iskazala je Bock (1997.). Međutim kad uzmemo u obzir istarsku ekonomiju koja je bazirana na sezonskom radu u turizmu i vezanim djelatnostima koje traže u sezoni rada svakodnevni angažman i prekovremeni rad, realno postoji vrlo malo mogućnosti za zapošljavanje žena s obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Stoga je ekonomski položaj žene na OPG u direktnoj povezanosti sa njenim aktualnim profesionalnim statusom ($R=0.266$, $S=0.000$).

Iz svega možemo sumirati da je ekonomski položaj žena na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima Istarske županije posljedica njihovih sociodemografskih i socioekonomskih obilježja izraženih kroz splet socijalizacije u roditeljskoj obitelji (najčešće poljoprivrednika), obiteljskih očekivanja (o radnom doprinosu na gospodarstvu), rodne podjele radnih zadataka (radom u samoopskrbenoj proizvodnji na gospodarstvu) i neostvarenom potencijalu zapošljavanja izvan OPG-a iz razloga nedostatne obrazovanosti i preokupiranosti radom na gospodarstvu.

Literatura

- Antoniades, A. i C. Papayanis (2000). The role of Women in the Family Farm of mountain regions of Cyprus. *Agricultural economics report*, 3. Agricultural research Institute, Nicosia. Cipar.
- Arkleton trust (1992). *Farm household adjustment in Western Europe 1987-1991*. Brussels: Final report on the research programme on farm studies and pluriactivity.
- Barbič, A. (1990). *Kmetov usakdan: Položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bock, B. (1997). *Vrouwen. Pluriactiviteit en Vernieuwing*. Wageningen: Fonds wetenschap.
- CEC, Commission of the EC (1991). *Employment in Europe*. Brussels: DG Employment industrial relations and social affairs.
- Dilić, E. (1989). Sociologijski aspekti ruralnog razvoja (I dio). *Biblioteka Sociologija sela*, 8. Zagreb: IDIZ.
- FAO (1999). *Agricultural Censuses and Gender considerations*. Rim.

- Gasson, R. (1987). The careers of farmers' daughters'. *Farm management*, 6/7:309-317.
- Little, J. i Halliday, J. (2001). Amongst Women: Exploring the Reality of Rural Childcare. *Sociologia Ruralis*, 41(4):423-437.
- Pateman C. (2000). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Rosenfield, S. i Lennon, M. C. (1994). Relative Fairness and the Division of housework: The importance of option. *American Journal of Sociology*, 100:506-531.
- Whatmore, S. (1991). *Farming Women: Gender, Work and Family Enterprise*, London, UK: MacMillan.
- Žutinić, Đ. (2003). *Women's role in revitalization of the Croatian rural areas*. Book of selected conference papers "Women perspectives in family farming and rural development". Poreč: Institut za poljoprivredu i turizam, 83-93.

Original scientific work

Anita Silvana Ilak Peršurić
Institute for Agriculture and Tourism, Poreč
anita@iptpo.hr

Đurđica Žutinić
Faculty of Agriculture, University of Zagreb
dzutinic@agr.hr

The Economic Position of Women on Family Farms

Abstract

In this paper we tried to verify the economic position of women on family farms in Istria County. The economic position of women is rarely mentioned in the recent Croatian literature and therefore it deserves scientific attention. The status of women is usually referred through the farm family group in the frame of economic features of family farms such as income, efficiency, economics in work, but rarely mentioned through deeper explanations of family and women's professional choices.

Our research of farmwomen's economic position shows a case of one County (Istria). Our hypothesis was that the family, professional status and economic features of family farms have significant influence on the economic position of farmwomen. Stated factors affect to participation in agricultural work, on perception about farm work, opinions about the position of women in villages, opinions about employment off farm and to education for agricultural profession.

Key words: women, economic position, family farms, Istra County.